

tára, IV. Béla király idejében, a szegedi vár építésével egyidőben emelték.

A negyedik templomot Felsővároson, Szent György tiszteletének szentelték. Egy 1686-i, Marsigli-féle térképen megmaradt alaprajza szerint, román stílusú, kéthajós templom volt. Eredetileg azonban háromhajósna építeték, amelynek déli oldala elpusztult. A XIII. századi bencéstemplomok egyik tipikus példájául épült. A XVIII. század első felében restaurálni kellett volna, azonban e helyett a minoriták részére új templomot építettek, s a régi Szent György-templomból 1859-ben tornyos iskola lett. 1905-ben, tornyostúl lebontották.

Alsóvároson, a mai Havi Boldogasszony-templom helyén, a Szent Péternek szentelt templom volt Szeged ötödik, a XIV. század első felében épült temploma. A templom mellett kórház is volt. Valószínű, hogy a johannita rendé volt, akik elszegényedve, a XV. század végén elhagyták a várost, templomukat, kórházukat és átadták azokat a helyükbe érkező salvatorianus ferenczerend szerzeteseknek.

A hatodik templom, a Havi Boldogasszony-temploma, ma is áll. Az eredeti Szent Péter-templom kórusát és szentélyét lebontották, helyette a salvatorianusok 1494–1503. között újabb és nagyobb kórust és szentélyt építettek. Restaurálták a régi templom hajóját és akkori divatnak megfelelően, csillagboltozatot, csúcsíves ablakokat készítettek. Megépítették kolostorukat, az új szentély mellett a templomtornyot. A szentély mellé épült torony általában a magyarországi ferenczerendi építkezésre jellemző.

1526-ban a templomot a törökök, a kolostorral együtt kirabolták, felégették. A XVI. században a templomhajóját a reformátusok foglalják el, a ka-

tolikusoknak a kisebbik részt hagyják meg. Az egész templomot 1562-ben, török segítséggel kapják vissza a katolikusok. 1624–25. között a roskadozó boltozatot újraépítik. A mai, három traktusból álló kolostorépület a XVIII. századi restaurálás alkalmával keletkezett. Ugyanebből az időből való a kórus és a szentély alatti kriptá is.

Szerző, munkája befejezéséül, rámutat arra a tévhiedelemre, mely szerint a Havi Boldogasszony-templomát Mátyás király építtette volna. Bizonyítja, hogy Mátyás királynak a templom építéséhez semmi köze sem lehetett, mert amikor azt — 1494–1503. között — készítették, Mátyás már régen halott volt.

Sebestyén munkája, kitartó kutatásai és a különböző építkezések alkalmával lehetővé vált ásatások, mérések és megfigyelések alapján, reális alapra helyezte azt a legendát, amely szerint: „Szeged várossa oly híres és nagy város volt, hogy Dorozsmát és Szent Mihályt is magában foglalta, s tizenhét szép nagy roppant templomok voltak a városban“.

Dr. Bálint Alajos.

Dölger: *Antike und Christentum.* Kultur- und religionsgesch. Studien. B. V. Münster i. W. (Aschendorff'sche Verlagsbuchhandlung) 1936. 14 RM.

I Több, mint kétszáz éve, hogy Bingham „Origines Ecclesiasticae or the Antiquities of Christian Church“ címen Londonban közzétette az ősi egyház írott és tárgyi emlékeit tárgyaló tízkötetes nagy művét. A munka latin nyelven a kontinens közönségének is kezébe került, s Mamachi Tamás dörmést „Origines et antiquitates christianae“ c. ötkötetes anyaggyűjteményé-

nek közzétételére serkentette (Roma, 1749—55).

A tárgykör érdekelte az európai közönséget, a feltárt anyag is nőttön nőtt, úgyhogy *Binterim* száz évvel ezelőtt „Die vorzüglichsten Denkwürdigkeiten der christkath. Kirche“ című hét kötetében (Mainz, 1825—41) már Binghamnál jóval többet nyújthatott.

Természetes, hogy az utolsó szót *Binterim* se mondotta ki. A bécsi és berlini kritikai *Patres*-sorozatok, a *Patrologia Orientalis* köteteinek megjelenése és az eredményes archaeologiai munka óta több kútfő és feltárt emlék áll szemünk előtt, mint Bingham vagy *Binterim* előtt. Az irodalmi és tárgyi emlékek nagy tömegének látára szükségképpen felmerült az a kérdés, hogy az ősi keresztény egyház mindenben a saját útján járt-e, avagy átvette a környező pogány világtól szokásokat és symbolumokat? Röviden: mi köze a kereszténységnek az antik világhoz?

Nemesak az anyag szaporítása, hanem új szempontok felvetése és főképp az antik világgal való szellemtörténeti kapcsolatok feltárása annak az évnegyedes folyóiratnak célja, amelyet Dölger Ferenc 1929-ben *Antike und Christentum* címen megindított, s jó illusztrációkkal gazdagítva nemesak szerkeszt, hanem maga is ír. Amint az anyag sokrétű, úgy e kötetek is igen sokoldalúak. Egy kis izleltető az V. kötet gazdag anyagából: *Lumen Christi* (az esti lámpagyújtásnál mondott köszöntő-szó), a bőrcipő használata az antik és keresztény istentiszteleten; a bethlehemi bazilika mozaikpadlójának *ΙΧΘΥΣ* felirata; az *anulus pronubus*, a jeggyűrű Pliniusnál és Tertullianusnál: Pompeiiből való kenyérmaradványok képe; az egyiptomi Isis-kultusz stb. A füzetek végén ol-

vasható „*Echo aus Antike und Christentum*“ még a tanulmányoknál is tarkább *Quodlibeta christiana antiqua*-t nyújt. A szerkesztőhöz érkezett hozzászólásokból látható, hogy mekkora figyelemmel kíséri a szakközönség a folyóirat cikkeit s mily készséggel egészítik ki azokat. A kötetek végén igen használható *Stellenregister*, *Wort- und Sachverzeichnis* könnyíti meg a szakember kutatását.

A hihetetlen erudícióval megírt folyóiratot anyaggazdagsága miatt ismertetni is alig lehet, megbírálni pedig nem is illik. Természetes, hogy ez a folyóirat is véges emberi mű. A tömörséghez szokott magyar olvasó megütközik a német terjengősségen és szószaporításon. A 105. lapon „*L. Numisius L. f. Vitalis*“ fordítása: „*L. Numisius, Sohn des L. Vitalis*“ helytelen. A *Vitalis* nem az atyára vonatkozik, hanem az ifjabb *Lucius*ra, mert a római fogalmazás szabálya szerint „*Lucius (prænomen) Numisius (nomen gentilitium) Lucii filius (filiatio) Vitalis (cognomen)*“. A 108. l. utolsó előtti sorába természetesen nem *exilus*, hanem *exitus* illik.

Az 59. l. olvasható *hypsistarius* (helyesebb a görög *hyspanistes*) szinkretisztikus vallásról ejtett szó történeti megvilágítást érdemelt volna. Nazianzi szent Gergely atyja fölött tartott gyászbeszédében (XVIII: 5) megmondja, hogy a százesztendősséggé aggastyán ifjúkorában egy keverékvallásnak hódolt, melynek hívei a *Hypsistost*, a *Magaságbelit* imádták, a tüzet és világosságot tisztelték, egyben szombatot tartottak és böjtöltek, viszont a *circumcisiót* elvetették. Nyilvánvaló, hogy az idősebb Gregorios egy perzsa-zsidó keverékvallásnak hódolt Kappadokiában. E valláskeveredés történeti hátteréről három ókori író tájékoztat.

Pausanias megörökítette, hogy a Lydiába telepített perzsáknak szentélyeik és mágusai voltak.¹ Strabon szerint pedig nemcsak Kisázsia nyugati részén, hanem a messze Kappadokiában is működtek mágusok.² De nemcsak a mágusok működésének, hanem a valláskeveredésnek tényét is igazolják azok az arebsun-i (Kappadokia) IV—II. sz. feliratok, melyek a babyloni Bêl és a perzsa vallás megismerésétől szólnak.³ A perzsa-zsidó valláskeveredésnek se állott útjába földrajzi akadály. Josephus Flavius szerint III. Antiochos Megas (224—187) kétezer zsidó családot telepített Phrygiába és Lydiába.⁴ Érthető, hogy e mozgékony kisiparos és kereskedő nép továbbhúzódott északra s elkeveredett a perzsa szórványokba.

Dr. Szentiványi Róbert.

Schneider M. Alfons: *Die Brotvermehrungskirche von et-tâbga am Genesarethsee und ihre Mosaiken.* Collectanea Hierosolymitana B. IV. Paderborn (Schöningh), 1934. Ára füzve : 3.60 RM., egész vászonkötésben : 4.65.

A Palästinaverein der Katholiken Deutschlands 1889-ben a Genesareth-tó északnyugati partján tekintélyes földbirtokot szerzett és zárandokházat épített. A helyet a környék lakossága et-tâbga-nak nevezi, aminek az arabban ugyan semmi jelentése nincs, de jól

érthető a görög *ἐπιάνηρον* (*χωρίον*) = hét-forrásos (vidék) szóból. Másfélóránnyira délre a régi Kapharnaumtól, közvetlenül az ősrégi országút mentén ugyanis bővizű forrás fakad. A közelében levő romok között a mult század végén Biever mozaikképre lett figyelmessé, melyen két hal és kenyereskosár volt látható.

A bibliai archaeologia művelői tudták, hogy Paulus Diaconus középkori bencés a IV. sz. zárandoknőjének, Aetheriának nyomán éppen erről a helyről írta: „Ibidem vero super mare est campus herbosus, habens foenum satis et arbores palmarum multas et iuxta eas septem fontes, qui singuli infinitam aquam emittunt, in quo campo Dominus de quinque panibus et duobus piscibus populum satiavit. Sane lapis, super quem Dominus panem posuit, est factum altarium“.

A Galliából érkező Aetheria a IV. sz. végén a hét-forrás közelében nemcsak oltárt, hanem föléje épült bazilikát is látott, amely akkor még csak félszázados volt. Valószínűleg Iosephus comes építtette azt a IV. sz. derekán. Másfélszáz évig járta a zárandokok tömege a templomot abban a hiszemben, hogy a kenyérszaporítás színhelyére lépett, noha mindkét kenyérszaporítás a Genesareth-tó keleti partján történt. Az ötödik század fordulóján tűzvész vagy földrengés tett kárt a templomban, amelyet akkor javítottak utóljára, mert a perzsa hatalom 614-ben történt előretörésének az érdekes bazilika is áldozatul esett. Azóta se építették újjá. Köveit széthordták s a letelepedett arabok már csak a gazdasági épületet használták egyideig.

1932 február 19. — ápr. 1. a Görres Gesellschaft áldozatkészségéből, P. Mader vezetésével, feltárták az ősi bazilikát. A munkálat lefolyását és ered-

¹ Pausanias: *Περιήγησις τῆς Ἑλλάδος* V. 27, 5—6. (ed. Spiro).

² Strabon: *Γεωγραφικά* XV. 627—29. (ed. Kramer).

³ Lidzbarski: *Ephemeris für sem. Epigraphik* I. 1902. 57. köv. 1.

⁴ Josephus: *Antiquitates* XII. 3, 4.